Amicissimo L. A. te Winkel

M. K.

MEDEDEELINGEN,

DOOR

D[r]. M. DE VRIES.

MEDEDEELINGEN.

I.

De hier volgende kleine fragmenten zijn genomen uit twee strookjes perkament, gevonden in den band van een Rekenboek uit het midden der 15e eeuw, afkomstig uit het voormalig Archief van het H. Geesthuis te Dordrecht. Zij werden mij welwillend medegedeeld door Prof. W. Moll te Amsterdam. Uit den inhoud was het mij aanstonds waarschijnlijk, dat zij deel zouden uitmaken van den *Alexander* van Maerlant; en dit vermoeden werd tot zekerheid, daar ik twee verzen (vs. 6 en 7 van fragm. I. v.) terugvond in de schriftelijke uittreksels uit den *Alexander*, mij door mijn vriend Dr. Jonckbloet ten behoeve van het Mnl. Woordenboek verstrekt. De genoemde verzen komen in het Munchensche hs. voor op fol. 86. b.; en dit stelt mij in staat te bepalen, dat onze fragmenten tot dat gedeelte van het gedicht behooren, waarvan de inhoudsopgave te vinden is op bl. 425—429 van het belangwekkend overzigt van den *Alexander*, door Dr. Jonckbloet gegeven in het 2e Deel zijner *Geschiedenis der Mnl. Dichtkunst.*

Welligt kan, als eenmaal het volledige hs. wordt uitgegeven, de vergelijking der weinige verzen van een

tweede hs., die in deze fragmenten bewaard zijn, haar nut hebben. Ik geef ze gelijk zij zijn, zonder aan het invullen der leemten of het herstellen van het onleesbare eenige moeite te verkwisten. De cursief gedrukte lezingen zijn onzeker.

I. I. Eene plaetse harde breet
Want hi was staerc ende wreet
C*au*roen ende Simacus si staken
Doen hem niemen en dorste genaken
Van verren op hem metten spere
Nicanor sette hem ter were
Ende sloegene dat hi tswert verloes
Dr . . . en vlo ende coes

II. Des plach altoes die edel man
Hine ontd*wanc ha*re niet hare
Oec was hi s . . . gemoet
Alse hi liede hadde gevaen
Bat mens hem hi lietse gaen
Daer bi mochtemen merken mede
Dat hem vrecheit niet en dede
Dat hi eerst orloge bestoet

III. . . . anges die oec Phison heet
. . . . . . nt van Inden geet
*Da*er si alre naust es
Es si wijt des sijt gewes
Viertech hondert voete dat es waer
Daer si wijtst es daer naer
Hondert dusent ende aldus
Scrivet Junius Solinus

IV. Tote Alexandere in waren saken
Porus die here van Indi
Alexander die ontbiedet di
Om dat du sijn lant vervaers

Peins wat hoechheiden du begaers
Jane bestu een sterflijc man
Waer omme strides du jegen die gode dan
Ic wildu oec wets wie ic si

—

V. Daer hoge torre waren omme gestaen
Maer die hoechste sonder waen
Was daer die coninc selve op sat
Over waer seggic u dat
Dat hi was vijf hellen lanc
Sine wapenen waren gemanc
Beide van selvere ende van goude
Hi was die beste van siere oude

—

VI. Symacus sprac en toe . . . . .
Nicanor en siestu n . . . .
Hoe nauwen . . . .
Den on . . . .
Die noit dor . . . .
Dat hi niet en dra . . . .
Wi willen doch ma . . . .
Waren in dit lant . . . .

—

VII. scaet
. . . . ege rote
. . . . scare
. . . .
. . . .
. . . . ee
. . . . t mee
. . . . w swaert

—

VIII. Of Porus om hem dade spien
Da . . mens ginder mochte sien
. . um hiet dat hi op dien hoever hilde
Alse of hi recht niet en wilde
Jegen *om*me overvaren

Selve voer hi wech twaren
Ende nam in siere were
Die starcste van den here

—

II. i. Want dat vier es so gerecht
Dat het den here ende den knecht
Also met pinen hevet bevaen
Alse hi tevoren hevet mesdaen
Some meer ende some min
Daer waren oec vele sielen in
Al welna sonder mesquame
Sonder dat si van Adame
Waren besmet ende el niete
Dese wisten lettel van verdriete
Bi redenen proeve ict u al
Te somere alse berch ende dal
Es verciert metter sonnen
Men siet hen tween tegadere ronnen

—

ii. In dese grote demsterhede
Ic bringe ene niemare gedragen
Allen creaturen clagen
Over Alexanders overmoet
Want hi hem al nu beroemt
Dat hi sal winnen tparadijs
Du en wachtdi in alre wijs
Hi sal di die helle af winnen
Daer toe wilhi oec bekinnen
Die werelt die hier onder es
Ende dwingen antipedes
Hi wille die sonne west sien opstaen
Ende oest te hove gaen
Wrec ons sinen overmoet

—

iii. . f wat lone of wat prise
. at du uten paradise
dame droc . s in droeve

. ſte di Alexander winnen sal
• i woude wech varen na dese wort
. ucifer sprac . . . . ort
. c sal uwen wille doen sonder waen
. nde ic en saels niet ave staen
. er icne hebbe in der hellen
. et andren sinen gesellen
. tappans so riep hi te rade
. nder hellen alle die quade
. p een plain quamen die kaitive
. aer omme lopen rivieren vive

IV. Hi sal al die werelt breken
Dat sal niet maer hi sal steken
Dor die erde een gat
Ende maken tote ons enen pat
Daer toe sal hi onse sielen vaen
Dan moetewi hem wesen onderdaen
Oec so seggen die propheten
Dat God der werelt hevet beheten
Menech jaer hier tevoren
Dat een man soude sijn geboren
Met mieraklen ende icne weet wie
Met sinen houte so sal hie
Breken onse vaste prisoen
Ende onse sielen daer ute doen

V. Dat hi sine oude vertere
Bi des mans helpe salic saen
Alexandre verslaen
Verranesse sprac dese tale
Dat droeve volc prisese wale
Dat si sciere hadde vonden
Goeden raet in corten stonden
Stappans voer si uter helle
Tote Antipater horen geselle
Die een quaet verrader was

Ende sere in sorgen das
Hoe hi behouden sal sijn eere
Jegen den coninc sinen heere
Doen riet si der herten sijn

VI. Dit hevet hi met . . . .
Die hem raet so . . . .
Dat hi inden . . . .
Om dat men h . . . .
Dat hi hadde en . . . .
En ware een gr . . . .
Si quamen bi grote . . . .
Daer souden si p . . . . , . .
Mettien rees da . . . .
Vreselike ende o . . . .
Sijn rugge was . . . .
Twee hovede had . . . .
Deene was gesce . . . .
Sine huit die . . . .

VII. (*Van het eerste gedeelte niets overgebleven.*)

. . . . doet
. . . . er groet
. . . . doene
. . . . lioene
. . . . re

VIII. Ende men hevet hout gedregen
Ende maecte daer groet vier
Doe wart die wint so ongehier
Die op hen van oesten quam
Dat sijs alle waren gram
Hi stac die tenten alle ter neder
Dat vier vloech voert ende weder
Ende verbrande man ende paerde
Dit was een weder dat vervaerde

Dat volc want het was bi nachte
Ende in dien herfst dat wait onsachte
Doent dach was bonden si tesamen
Hare hernasch ende quamen
Daert *wat' liep* in een dal

II.

Van het geacht Medelid onzer Maatschappij, Mr. G. D. Franquinet te Maastricht, ontving ik voor eenigen tijd het berigt, dat door hem in den band van een oud Register twee strooken perkament waren gevonden, die Mnl. verzen, ten getale van ongeveer 500, behelsden. Uit de mededeeling van de titels der hoofdstukken, die er in voorkwamen, en het volledig afschrift van een tweetal dezer hoofdstukken, mij door Mr. Franquinet toegezonden, bleek terstond tot welk werk de gevondene fragmenten behooren. Zij maken deel uit van Maerlant's *Spieghel Historiael*, en wel van het 7e Boek der eerste Paertie, C. 90 tot en met C. 99, zijnde D. II. bl. 310—326 der uitgave. Daarvan zijn C. 91, 93, 94 en 95 geheel, C. 90 en 92 onvolledig, C. 96—99 voor het grootste gedeelte bewaard gebleven. De mij overgezondene proeven hebben mij doen zien, dat de tekst met dien der uitgave over het algemeen naauwkeuriger overeenstemt, dan dikwijls bij verschillende hss. van éénen schrijver het geval is. Waar afwijkende lezingen voorkomen, is niet zelden het voordeel aan de zijde der fragmenten. Onnoodig zal het zijn, dit hier met voorbeelden te staven. De stukken zelve — wij mogen het vertrouwen — zullen eerlang, met toestemming van Mr. Franquinet, bij de nieuwe uitgave van

MAERLANT's hoofdwerk, die onze Maatschappij voorbereidt, ter kritische vergelijking van den tekst worden aangewend. Ik mag dus hier met deze korte vermelding volstaan, die alleen ten oogmerk had, de aandacht op het gevondene te vestigen.

III.

De *Spieghel Historiael*, die door den onbekenden schrijver aan Heer LODEWIJK VAN VELTHEM werd opgedragen, wacht nog altijd op eene uitgave, naar de behoeften van onzen tijd berekend. Alleen het derde boek werd door D^r^. JONCKBLOET t. j. 1840 opzettelijk bewerkt: voor de zeven overige boeken moeten wij ons nog met den slordigen afdruk behelpen, dien LE LONG van het even slordige hs. gaf. Intusschen beginnen allengs bouwstoffen bekend te worden, die den aanstaanden uitgever bij de kritische behandeling van den tekst te stade zullen komen. Nu eens komt een fragment te voorschijn, dat althans voor een gedeelte gelegenheid tot collatie verschaft; dan eens wordt eenig hoofdstuk der kronijk ook elders afzonderlijk gevonden, of wel de Latijnsche bron aangewezen, die de schrijver hier of daar gebruikte. Elke dezer bijdragen moet ons welkom zijn. Hoe meer zij aangroeijen, des te ruimer hulpmiddelen winnen wij voor de kritiek van een werk, dat meer dan eenig ander aan die kritiek behoefte heeft.

Eene kleine bijdrage laat ik hier volgen. Het zijn fragmenten, ruim 190 verzen bevattende, die tot het eerste boek behooren en van C. 19 vs. 40 tot C. 24 vs. 51 loopen, zijnde bl. 26—32 der uitgave. Zij zijn

echter niet volledig: een stuk van het perkament is weggesneden, en daardoor ontbreken tusschenbeiden eenige verzen. Niettemin heeft het gevondene zijne waarde, als kennelijk afkomstig van een ouder en zeer zuiver hs., dat men bijna geneigd zou zijn als autograaf te beschouwen (zie de aant. op bl. 13), en dat telkens ter verbetering van den gedrukten tekst kan strekken. De fragmenten werden door Dr. W. CRECELIUS in het oude Ysenburgsche Archief te Büdingen bij Hanau gevonden, en aan Dr. HOFFMANN VON FALLERSLEBEN medegedeeld, die mij welwillend een afschrift ten gebruike toezond.

Ik geloof den beoefenaar onzer oude letteren geene ondienst te doen, door hier een kort overzigt te geven van datgene, wat voor de kritiek van den *Spieghel Historiael* tot dusverre opgespoord werd.

a. De hier volgende fragmenten, bevattende B. I. c. 19. vs. 40 tot c. 24. vs. 51.

b. B. I. c. 27 komt afzonderlijk voor in het hs. van VAN HULTHEM, fol. 66 b. Zie MONE, N°. 130.

c. B. I. c. 28, 29 en 30 zijn, onder den titel van *De Leuvensche Kampvechter, ten jare 1236*, naar een ander hs. afgedrukt in het *Belg. Mus.* I. 26–32. Vgl. aldaar, III. 105 vlg.

d. De fragmenten, te Bonn gevonden, waarvan Dr. JONCKBLOET berigt gaf en de collatie mededeelde in de *Verslagen en Berigten, enz.*, 1846, bl. 72—76; loopende van B. II. c. 51. vs. 67 tot c. 54. vs. 45, en van B. V. c. 25. vs. 12 tot c. 27. vs. 36.

e. B. I. c. 4. vs. 7 tot c. 20, en B. VIII. c. 3 tot c. 32. vs. 55 zijn vertaald uit het *Spec. Hist.* van VIN-

CENTIUS, gelijk door mij is aangewezen in het *Taalk. Mag.* IV. bl. 13 vlg.

f. De gedeelten die uit HEELU zijn overgenomen, zijnde hoofdzakelijk B. I. c. 40—46, B. II. c. 40—54 en B. III. c. 2—21. Zie WILLEMS, *Introd.* op HEELU, bl. XXXII, en vooral VAN WIJN op HEELU, bl. 83.

g. De gedeelten die in sommige geïnterpoleerde hss. der *Brab. Yeesten* zijn ingelascht. Zie WILLEMS, *Introd.* op de *Br. Y.* I. bl. XXVI—XXIX.

Door dit een en ander bezitten wij dan de gelegenheid tot collatie of kritiek voor de volgende bladzijden der uitgave:

6—26. *e.*	130—144. *f.*
26—32. *a.*	144—147. *df.*
36—38. *b.*	151—174. *f.*
38—42. *c.*	335—338. *d.*
52—64. *f.*	451—478. *e.*

behalve nog het sub *g* genoemde, waarvan geene bepaalde aanwijzing bekend is.

Zeer onlangs heeft Prof. SERRURE in zijn belangrijk *Vaderlandsch Museum*, I. bl. 273, de opmerking gemaakt, dat nog ten jare 1631 een tweede handschrift van den aan VELTHEM toegeschreven *Spieghel Historiael* bestond, dat, blijkens de aanhaling van negen daaruit ontleende verzen, kennelijk van het Leidsche hs. verschilde. Het berustte destijds onder MICHIEL OPHOVIUS, bisschop van 's Hertogenbosch. Van harte wenschen wij, dat de mededeeling van den Gentschen hoogleeraar tot het terugvinden van dat hs. moge leiden: het zou voor de kritiek der rijmkronijk eene onwaardeerbare aanwinst zijn.

Ik laat thans de nieuwontdekte fragmenten in naauwkeurigen afdruk volgen.

I. c. 19. vs. 40. Also hebbise [1]) horen nomen
Daer af es here Vetiles
Die vanden berghe gheheten es
Desen ontsien harde sere
Die Sarrasine die Kerstine noch mere
Want hi die princen doden doet
Met boden beide tors ente voet
Sine houden onder hem ghene wet
Hen dade hem die vresen met
Moeder sustre dochtre alle
Welc dat hem best bevalle
Die bruden si in haren palayse
Ende maken hem daer met ayse
ydiomata Alle leren si dar [2])
Ende haren here ontsien si vor waer
Ende dienen hem alle toter doot
Ende hier met wanensi ter bliscap groot
Comen ende ooc ten paradyse
Ende die ooc sterft in derre wise
Als in onderhorecheiden groot
Men graeftene over eens ingels genoot

---

[1]) Aldus het afschrift. In het hs. zal wel *hebbicse* staan.

[2]) Zoo staat er letterlijk. Een merkwaardig voorbeeld, hoe fouten in de hss. ontstonden. In de uitgave van LE LONG luidt het vers: »*Alle lerense daer.*" Ik deed reeds vroeger opmerken (*Taalk. Mag.* IV. 14) dat het Latijn van VINCENTIUS heeft: »*omniaque addiscunt idiomata*," en dus de ware lezing is: »*Alle* spraken *lerense daer.*" Wat blijkt nu? Dat de vertaler het woord *idiomata* niet verstond. In die onzekerheid vertaalt hij *omniaque addiscunt* platweg door *Alle leren si*, zet er *daer* als rijmwoord achter, maar laat eene ruimte voor het ontbrekende woord open, en schrijft *idiomata* op den kant, denkelijk om eens na te vragen wat dat beteekende en het dan later in te vullen. Daar is echter niets van gekomen, en vandaar de fout in het latere hs. — Men ziet dus tevens, dat het hs. der fragmenten, zoo al geen autograaf, toch stellig ouder en echter is. Dit ééne vers is daarvoor een afdoend bewijs.

Ende hier mèt makic des een ende
Want ics int boec nemeer vende
Dattie patriarke dede maken
Diet sendde mede na die saken
Innocentiuse den paues saen
Daer wijt af hebben verstaen
Nu hort vort dat ghedechte
Van Colne van broeder Aelbrechte

Van bisscop Aelbrechte van Colne van sinen boeken die hi maecte ende van sinen bloemen. XX.

C. 20. vs. 29. Ende hoe ment sc . . . .
Doet hi ooc daer in gewes.
Van bedinghen so maecti ooc
Enen harde sconen boec
Daer mach men ooc in anescouwen
Hoe men bidden sal met trouwen
Ende hoe men die worde sal besien
Daer men ter beden mede sal tien
Ende ute allen desen boeken
Salic tbeste ondersoeken
Ende saelt setten ooc hier mede
Ende ooc van siere selsaenhede
Die hi dede in meneghen dinghen
Salic hier mede ondermingen

Hoe broeder Aelbrecht sinen tijd scite [1]) *in drien ende van siere bedingen.* XXI.

Doe Willem coninc was ende here
Was bisscop Aelbrecht oud sere
So dat hi sinen tijd besciet
In drien dies hie vort ane pliet

---

[1]) Zoo heeft het afschrift, en dit verklaart ons de lezing van het Leidsche hs., dat *sette* heeft. Doch het ware woord was *sciet*, blijkens *besciet* in vs. 3 en 5.

Dus besciet hi nacht ende dach
In drien alsic u seggen mach
Terden deel wildi in bedingen wesen
Int ander derden deel ooc nadesen
Wildi studerens plegen geheel
Ende int derde derden deel
Wildi slapen daer vort an
Dit was tleven van ghenen man
Nu hort van siere bedinghe
Die hi seide sonderlinghe
O alre hogheste vader
Die di selven offers tenengader
. . . . ruce om onsen sonden

C. 21. vs. 45. Dar ic mede blive behouden
Ende ic doe dat behaghe ooc di
So dat mine ziele ontcommerd si
Sent in mi dinen heleghen gheest
In mijn herte sentene meest
Ende zuyre na dinen wille dat
Want niet werdech nes dat vat
Ende mine zuverheit ware te dinne
Dat sulc persoen soude comen daer inne
Ne daet uwe grote omoedechede
Dits ons sondaren ene salechede
Here behoet mine herte vort
Dat soe niene werde becort
Noch dat soe penst ghene dinghe
Die jeghen u es sonderlinghe
Here ende minre der reynechede
Ende een dau van alre soetechede
Make mine ziele soete in di
Verdriff die hoverde ooc van mi
Ende doet mi berouwen comen in
Want daer berou es inden sin
Ende vort ghenoech doen daer mede
Hets Gode ene behaghelichede

Wie es here werdech tontfane
Dat sacrament ende daer toe te gane
Hensi dattune God almachtech
Werdech maecs ende crachtech

Noch van siere bedinghen. XXII.

Ic kinne ende overwaer dat weet
Ende uwer doget belie ict gereet
Dat ic niet werdech bem te gane
Tal sulken groten here tontfane

C. 22. vs. 33. Wat ic dar dan soude ontfaen
So treckic weder achter saen
Ende werde versaghet opter stonden
Om mine vule quade sonden
Lieve here dit niene wrect
Al eist dat in mi dus stect
Die quaetheit ic beveelt di nu
Ende sal upten troost van u
Ende up dine grote ontfermechede
Ende up dine grote ghenade mede
Ende up dine grote caritate
Daer af te segne es ghene mate
Up desen troost so comic nare
Ende ga weder toten outare
Here nu so biddic di vort
Dat ghi mine bede hort
Al bem ic werdech niet van dien
Dat ic di niet ne can gesien
Com onversienlic here in mi
Ende mac mine ziele siende di
Here bi dinen sacramente groot [1])
Dat daer wijn borne ende broot

---

[1]) Het Leidsche hs. heeft tusschen dezen en den volgenden regel nog vier andere verzen, die wel een invoegsel zullen zijn van den priester, die het werk afschreef.

Verwandelt werden in bloede in vlesche
Ende dit dan alsict veresche
Biden helegen gheest goed
Diet een persoen wesen doet
Alse waerlike here als dit es waer
So mac mi here zuver ende claer
Here ghef mi dine stonden
Dat ic dit mach ghegronden.
  Here du spraecs selve dat
Aldus in dies persoens stat
Die mi . . . .

C. 23. vs. 12. . . . . quamen uten wene
Dit hadden wi vrouwe van u te lene
  Onse here hadde u so sere vercoren
Om dat ghi hem alle ghinct te voren
Maer nochtan es onse verstaen
Al wilde hi sijn van u gheboren
Om die ghene die waren verloren
Dat an heme al moeste gaen
Alle uwe dogheden als wi horen
Alne verstaent niet die doren
Die quamen ute hem sonder waen
Niene quam u ane die toren
Daer ghi iet bi hadt gesworen
Maer lietet al te nieute saen
Dit heeft u eren vele ghedaen
  Nu biddic u edele coninghinne
Gods moeder Gods vriendinne
Ende moeder van alre ontfermecheit
Troostersse van allen goeden beghinne
Der wereld vroude der wereld minne
Fonteine van alre doghetlicheit
Want ghi alle dinghe bracht inne
Die te voren buten sinne
Ende buten maten waren gheleyt
Dor uwe doget die ic wel kinne

Moeder ende maghet ende elcs waerdinne
Dies beghert sidi ghereit
Na uwer ghenaden mijn leven beit
  Edele vrouwe van al ghemene
Mijn herte die es a . . . clene
Van u te segne dat soe beghaert
Den wille hebbic goed allene
Met vulmaecter ghedochten rene

—

C. 24. vs. 19. Die om ons hem crucen liet
Ende daer na alst was ghesciet
Hem selven ons liet tere spise
Nu verstant hier in welker wise
Dattuse nemen soudt bestaen
Ic salt di leren hort hier saen
  Dese spise soutu begripen mede
In ere ghetrouwer waerhede
In een hopen der godliker milthede
In caritaten der kerken enechede
Met enen bitterliken rouwe
In ere weeldeliker trouwe
In een ghebruken salechlike
Daer met te blivene ewelike
  Hoe saltu dese dinghe verstaen
Daer werd dat die sin mach gaen
Als in ghetrouwegher waerhede
Wat men daer verstaen sal mede
Dats dattu elkerlijc dan
Die dat heleghe sacrament vaet an
Ghetrouwe te sine sculdech bes
Ghelijc dat een hem selven es
  In ene hope der godliker milthede
Als inden sacramente alt . . s mede
Met ere sorgachtegher merringen in di
Dat dit sacrament vulcomen si
Ende inden hope dat therte dijn
Blive dat niet geminct mach sijn

In karitaten der enecheden
Hier soutu verstaen ter steden
Dattu met herten ende met sinnen
Der kerken soudt te dinen ende minnen
Als in enecheden . . . .

IV.

Eene kleine bijdrage tot de vaderlandsche regtsgeschiedenis moge hier hare plaats vinden. Het is eene oorkonde van 29 Mei 1366, onlangs door den Heer E. T. Scheltinga Winterberg, Burgemeester van Nieuwe Niedorp, in het Niedorper Archief ontdekt, en aan mijn broeder, Mr. G. De Vries Az., lid van het Collegie der Gedeputeerde Staten van Noord-Holland, medegedeeld [1]). Het stuk is, in klein formaat, op perkament geschreven. Van de zegels is geen spoor meer te vinden, maar het schrift is duidelijk leesbaar, en van den volgenden inhoud:

Ic Henric van Romslede, Scoute in Nuwenyedorp, ende Claes van Hoghendorp, Scoute in Scaghen, maken cont allen luden, dat voer ons quamen tghemene waerscip van Nyedorper ambocht, ende verwilcoerden als hir nae ghescreven staet. Ierst, als dat sie sullen kiesen van elker kercsokincghe ienen man, ende daer boeven noch ienen man, ende den toe kiesen dat iene jaer inden cogghe van Nyedorp, tander inden cogghe van Scaghen; ende dese seven man voerscreven alle jaer toe vernuwen ende toe kiesen up Sinte Johans dach Midde soemer, ende toe vergaderen

[1]) Veel van hetgeen ik ter opheldering der oorkonde hier volgen laat, ben ik verschuldigd aan inlichtingen, mij door mijn broeder verstrekt. Het hier geleverde is de vrucht van ons beider gezamenlijken arbeid.

updlen maeden; ende soe wat kercsokincghe daer niet *en quame* [1]), die boerden ien pont tots heren behoef; ende waert datter iene kercsokincghe jof meer *niet e*n quame, soe souden die ghene die daer quamen dese seven man voerscreven kiesen, ende waer die miere selscap up viele die soud verwaren. Ende dese voerscreven seven man sullen bewaren *hore* hantvesten ende horen menen zeghel tots heren ere ende des lants orbaer, ende wat.... [2]) dat sie daer op doen toe rekenen overt ambocht. In orcunde deses briefs bie zeghelt [3]) met onsen zeghelen, ghegheven int jaer ons heren dusent drie hundert ende ses ende sestich, des Vridaghes nae Pinxter [4]).

Het komt mij voor, dat dit stuk niet onbelangrijk is, als regelende de wijze van verkiezing der Waarschappij van de Schager en Niedorper Koggen, een der Ambachten van West-Friesland.

Het Hoogheemraadschap van West-Friesland toch bestaat — en bestond reeds van ouds — uit vier Ambachten: 1°. Drechterland; 2°. De Vier Noorder Koggen, vroeger Hoogwouder Ambacht geheeten [5]); 3°. Geestmanner of Geestmer Ambacht, en 4°. de Schager en Niedorper Koggen.

De Schager en Niedorper Koggen waren oudtijds reeds in één Ambacht vereenigd, dat nu eens Schager en Niedorper Ambacht, dan eens alleen Schager- of

---

[1]) De weinige cursief gedrukte woorden zijn in het hs. min of meer uitgewischt.

[2]) Hier is een woord van vier letters onleesbaar. Het kan wel geen ander geweest zijn dan *cost*.

[3]) Zoo in het hs. Lees: *bezeghelt*.

[4]) D. i. 29 Mei, want de Paaschdag van 1366 was 5 April.

[5]) Bij VAN MIERIS vindt men *Houtwouder* en *Outwoudigher Ambocht* gedrukt. Misschien had het origineel wel *Hoichwouder* en *Oichwoudigher*. Zie II. bl. 607 en 557.

(gelijk in onze oorkonde) alleen Niedorper Ambacht genoemd werd. In eene handvest van Graaf Willem III, in d° 25 Julij 1326 [1]) worden aan »die van *Schagen ende Nieudorp*" te zamen 400 roeden van den Heer-Huigen-dijk en een gedeelte van den West-Frieschen dijk aanbestoeld. Een ander stuk in d° 18 Jan. 1334 begint aldus [2]):

»Wi Scepenen, Wairdslude, ende ghemeene Westvriesen van al Drechterland, van al Outwoudigher ambocht, uytghenomen die porte van Medenblic, van al *Scaghen ende Niewedorper ambocht*, ende van al Geestman ambocht, maken cond allen luden:"

Elders, in eene handvest van Hertog Albrecht, in d° 13 Junij 1366 (en dus slechts 15 dagen na onze oorkonde), wordt van »den dijck, in *Schager ambacht* gelegen by Winckel" gesproken [3]), ofschoon Winkel onder de Kogge van Niedorp behoorde. En in de opgave der grootte van al de landen van West-Friesland, voorkomende achter een brief van 12 Maart 1338 [4]), wordt vermeld dat in *Niedorper Ambocht* 16600 geersen zijn, t. w. Scaghen 5500 [5]), Niewekerc 1100, Bersinghehorne 2500, Winkel 2400, Niewe Niedorp 4000, en Oude Niedorp 1100 geersen. — Het blijkt dus, dat men zoowel de beide namen gezamenlijk, als elk afzonderlijk gebruikte ter aanduiding van het vereenigde Ambacht.

---

[1]) Van Mieris, II. 394.

[2]) Ibid. bl. 557.

[3]) Ibid. III. 190.

[4]) Ibid. II. 607.

[5]) Er staat »V^c en vijftich gherse," doch blijkbaar moet dit »V^m en V^c" zijn.

Elke der beide Koggen, die van Schagen en die van Niedorp, bevatte — en bevat nog heden — drie bannen, dorpen of kerspelen. De Schager Kogge bestaat namelijk uit Schagen, Barsingerhorn en Haringhuizen, het laatste in de evenvermelde opgave onder den naam van *Niewekerc* bedoeld. De Niedorper Kogge uit Nieuwe Niedorp, Winkel en Oude Niedorp. Over elke der beide Koggen was een afzonderlijke Schout gesteld [1]).

De gemeenschappelijke belangen van het Ambacht, zeker meestal waterstaatsbelangen, werden waargenomen door de Waarschappij of het Collegie van Waarsmannen [2]), dat is, van de gemagtigden of afgevaardigden der bannen, dorpen of kerspelen, hoedanige Collegiën ook thans nog in de Ambachten van West-Friesland bestaan. Hoezeer dus in het bovenstaande stuk niet uitdrukkelijk vermeld staat, welke commissie van zeven personen bedoeld wordt, zoo is er wel geen twijfel aan, of het is de verkiezing van het Collegie van Waarsmannen, van de Waarschappij, die daar wordt geregeld. Ware er sprake geweest van de ver-

---

[1]) De aanstelling van een Schout over Nieuwe Niedorp, Winkel en Oude Niedorp, in d° 13 Febr. 1387, vindt men bij VAN MIERIS, III. 457.

[2]) Zie Mr. G. DE VRIES Az., *Het Hoogheemraadschap van den Hondsbossche enz.*, in de *N. Bijdragen voor Regtsgel. en Wetg.* D. V, St. 3, bl. 414, 449 *et passim*, en Dr. M. J. NOORDEWIER, *Nederd. Regtsoudheden*, bl. 383. Over de verkiezing der *Waarsmannen* door de ingelanden vindt men een regtsgeleerd advies van d. j. 1710 in Mr. G. DE HAAS, *Nieuwe Hollandsche Consultatien enz.*, bl. 188—191. Zij worden daar echter verkeerdelijk *waartsmannen* genoemd (en even onjuist *wairdslude* in het boven aang. stuk van 1334), als ware de naam van *waard*, bedijkt land, afkomstig. *Waarsman* is van *waren*, *waarborgen*, Fr. *garantir*; het is degeen, die in het dijkbestuur de regten en belangen der ingelanden, zijne committenten, als gevolmagtigde ver*waart*.

kiezing van eenig ander collegie, men hadde ook met regt eene nadere aanduiding hunner functiën mogen verwachten. Daarenboven wordt het gezegde bevestigd door de vergelijking van een artikel uit eene *Overdracht* of Overeenkomst van het gemeene land van Waterland, aangaande de regtzaken, in d° 26 Mei 1347 [1]. Dit artikel luidt als volgt:

Van waeren (d. i. waarschappen) *te nemen.*

Voert dat men elcks jaers op Sinte Pouwels dach die *waeren* van den lande nemen sal. Die oude *waren* die sullent die bueren condt doen, dat si dan te kercken comen sullen, ende die meeren hoop van den bueren, die te kercke comen, sullen van elcken cogge nuwe *waeren* nemen. Waert datter enich cogge waer, die synen *waeren* niet en name tot sulcker tijt, als gesproken is, dat dan die meeren hoop van den anderen *waeren*, die gecoren waren in den lande, nuwe *waeren* nemen sullen in den cogge, daer si niet over en waren.

En dan volgt:

Van nuwe Schepenen.

Voert soe salmen elcks jaers nuwe Schepenen nemen ende nuwe *waeren*, ende die oude wtsetten.

Men ziet hier, ondanks eenige punten van verschil, insgelijks eene zamenstelling der Waarschappij uit vertegenwoordigers der verschillende koggen, die te zamen het gemeene land van Waterland uitmaakten, en eene jaarlijksche vernieuwing van het Collegie door verkiezing van nieuwe personen in plaats van de ouden, die, na één jaar gediend te hebben, moesten aftreden. Het verschil bestaat hoofdzakelijk daarin, dat in Waterland

---

1) Van Mieris, II. 735—738. Het aang. art. op bl. 737. *b.*

de Waarsmannen door de buren zelven, daartoe in de kerk bijeengeroepen, gekozen werden, en alleen bij nalatigheid der buren in eenige kogge, door de meerderheid der in de andere koggen verkozenen: terwijl daarentegen in Schager en Niedorper Ambacht de Gemeene Waarschap, d. i. de gezamenlijke Waarschappen [1]), zeven mannen zouden kiezen, die het Collegie zouden uitmaken, en wel uit elke der zes *Kercsokincghen* éénen man, en daarenboven nog een zevenden, beurtelings het éene jaar uit de Kogge van Niedorp, het ander jaar uit de Kogge van Schagen te kiezen. De jaarlijksche verkiezing wordt op 24 Junij bepaald, en voorts vastgesteld, dat de daartoe bestemde vergadering der Gemeene Waarschap zou plaats hebben *upden maeden*, in het vrije veld (naar oud gebruik); dat afwezigheid der afgevaardigden van eene of meer der zes *Kercsokincghen* de handeling niet zou kunnen stremmen; dat de afwezige *Kercsokincghe* eene boete van een pond aan de Grafelijkheid zou betalen, maar de verkiezing door de aanwezenden bij meerderheid van stemmen [2]) zou geschieden. De zeven gekozen mannen

1) Even als de *ghemeene Westvriesen* voor de *gezamenlijke Westfriezen*, het *ghemeene volc* voor het *geheele volk*, enz. Men lette op het meervoud *quamen* bij het enk. *tghemene waerscip*, waardoor dus nog geen Collegie, maar alleen de gezamenlijke Waarschappen worden bedoeld. Dat elk dorp onderscheidene Waarschappen had, blijkt o. a. uit het Verslag van G. VAN BERKENRODE t. j. 1464, bij Mr. G. DE VRIES AZ. t. a. pl., bl. 409, waar van »acht Waarschappen, t. w. vier van Schoorl, twee van Camp en de andere twee van Groet" wordt gesproken.

2) Men lette hier op de woorden: »*waer die miere selscap up viele*," voor *op wien de meerderheid stemde*, eene Mnl. spreekwijze, die wel de aandacht van den taalkenner verdient. Elders worden de meerderheid en minderheid eener vergadering *de meeste hoop* of *de meere hoop* en *de mindere hoop* genoemd, of wel *die meeste* (*meere*) *menighte* enz. Zie b. v. VAN MIERIS, III. 193. *a. b.*, 584, 713, en het straks aangeh. art.

zouden bewaren hunne handvesten en het gemeene zegel, en de onkosten daarop vallende aan het Ambacht in rekening brengen.

Opmerkelijk is het, dat deze wijze van verkiezing wordt geregeld door de Gemeene Waarschap van het Ambacht, als de vertegenwoordigers der dorpen, en wel bij willekeur ten overstaan der beide Schouten van Niedorp en Schagen. Het was het destijds gebruikelijke middel om van de gemaakte bepalingen bij authentieke akte te doen blijken, dewijl zeer zeker de Waarschappen geene notulen of resolutieboeken hielden, en nog geene Notarissen met het opmaken van authentieke akten voor bijzondere personen waren belast. In Waterland zijn de punten, in de overeenkomst van het gemeene land bepaald, waaronder de bovenvermelde artikelen voorkomen, met het gemeene-landszegel bezegeld.

Nadere verklaring vereischt nog het woord *kercsokincghe*, kerkzoeking: eene merkwaardige uitdrukking, bepaaldelijk in West-Friesland te huis behoorende, die, voor zoover mij bekend is, tot hiertoe door geen onzer taalkenners of regtsgeleerden werd opgemerkt. Het is echter niet de hier medegedeelde oorkonde, die het woord voor het eerst aan het licht bragt. Het komt ook voor in een charter van Hertog Albrecht in d° 14 Jan. 1371 (bij VAN MIERIS, III. 255), waar men leest:

»Aelbrecht, bi Gods ghenaden enz., doen cond allen luden, dat wi om dienst willen, die ons onse lude wonende

---

van II. 737. Ook vindt men *mitten meerren volch* in een charter, voorkomende in het Vijfde Memor. van ROSA, f°. 87—93, en *by den meesten volge* bij VAN MIERIS, III. 480, 757.

binnen den *Kerczokinghen* van Zuderwoude, van Purmer, van Lantsmer, van Broec, van Randorp, van Zuderdorp, ende van Scellincwoude ghedaen hebben, ende noch doen zullen, ende om rechts wille, die wi vernomen hebben, dat dair toe is, him alsulke gracie ghedaen hebben, ende bekennen, ende gheven him zulc recht, dat men van ghienen dootslaghe, die buten Waterland gheschiet, zevendeel legghen en zal up yemand, gheseten binnen der *Kerczokinghe* voirscreven, also verre alse hi binnen dier *Kerczokinghe* woent, alse die dootslaghe gheschiet, ende dair blijft wonen ter tijt toe, dat die dootslach berecht is."

En evenzoo in een giftbrief van Willem VI aan die van Texel, in d° 26 Maart 1415 (Van Mieris, IV. 324):

» dat binnen onser alinger stede van Texel wesen sullen derthien Scepenen; dats te weten, in den *Kercsoekinge* then Westen drie Scepenen; Item *enz.*" . . . .
. . . .

» Voirt soe sullen dese voirsz. nye gecoren Scepen . . . . . alle jair by hoiren eede kiesen vier Raidsluyden, alse in elken *Kercsoekinge* voirn. eenen Raetsman, *enz.*"

De beteekenis kan niet twijfelachtig zijn. *Kercsokinghe* is niets anders dan *kerkelijk distrikt*, *parochie* of *kerspel:* met de zes *kercsokinghen* worden de bovengenoemde zes kerspelen bedoeld. Maar hoe het woord etymologisch te verklaren? Men zou *kerkzoeking* eenvoudig als *kerkbezoek* kunnen opvatten en er het grondgebied door verstaan, waarover zich de kerkelijke visitatie uitstrekte. Deze uitlegging is echter de ware niet. Het geldt hier eene uitdrukking, die bijzonder eigen was aan de West-Friezen, naauwe stamverwanten der Angelsaksen en met dezen aan de Noordsche volkeren vermaagschapt. Nu is nog heden in het

Zweedsch *sokn*, in het Deensch *sogn* de benaming van een kerspel of kerkelijke gemeente; en deze vorm des woords vindt in het Angelsaksisch gereede verklaring. Daar toch was *soc* of *socn* een bekende term. Het was de naam van het regt, door den Vorst aan Baronnen verleend, om in hunne heerlijkheid de vierschaar te spannen. BOSWORTH verklaart het: »*liberty to minister justice or execute laws*, *jurisdiction*," en bij uitbreiding: »*the* territory, *wherein such jurisdiction and such privilege were to be exercised* [1])." Vandaar het Eng. *socman* of *socager* en *socage*. Het Midd. Lat. kende in gelijken zin *soca* en *socna*, en vandaar het bekende *socagium*, bij DU CANGE breedvoerig behandeld. Men leidt dit laatste gewoonlijk van het Fransche *soc*, *soc de charrue* af, om de ploegdiensten, door de opgezetenen aan den heer verschuldigd. Dit is echter niet meer dan eene speling van Fransche etymologen. *Socagium* is regtstreeks uit *soca* ontsproten, en duidt oorspronkelijk de verpligting aan van hen, over wie de heer de *soca* of regtspraak had. *Soca* of *socna* derhalve, als *regtsgebied*, is het grondwoord dat hier in aanmerking komt. En daarvan is de etymologie niet moeilijk te vinden. Reeds het Gothisch kende *sokn-s* of *sokein-s*, voor *onderzoek*, *inquisitio*, van 't ww. *sokjan*, ons *zoeken*. De hoogere oorsprong van *zoeken* heldert die beteekenis volkomen op. Het Goth. *sokjan* ontstond uit *sakan*, Ohd. *sachan*, d. i. *met woorden strijden*, *pleiten*, *dingen*, vanwaar *zaak* d. i. *regtzaak*, later in 't algemeene begrip van *voorwerp* opge-

---

[1]) Zie ook Dr. G. PHILLIPS, *Versuch einer Darstellung der Geschichte des Angelsächsischen Rechts*, bl. 84.

lost, even als *ding* van *dingen* en Fr. *chose* van Lat. *causa*. Vanhier ook het Mnl. *missaken* en *ontsaken*, ons *verzaken* voor *loochenen*, *verloochenen*, en het Hd. *widersacher* d. i. *tegenpartij*, eig. *tegenpleiter*, *adversarius in jure*, enz. [1]). Van dit *sakan* was *sokjan* (zoeken) de versterkte active vorm, even als *voeren* van *varen*, *roeken* van *raken* enz. [2]). De beteekenis van dit afgeleide werkwoord moest tevens eene intensive wezen: *ergens naar dingen*, *trachten* of *streven*, *iets eischen* of *begeeren*, in één woord *zoeken* in al de wijzigingen, die dit denkbeeld toelaat: ziedaar de gewone opvatting van het Goth. *sokjan*. Zoo ontwikkelde zich de beteekenis van *quaerere*, *inquirere*, allengs ook in regterlijken zin: het zamengestelde *ussokjan* (uitzoeken, exquirere) wordt bij Schulze [3]) door *untersuchen*, *gerichtlich verhören* verklaard. Het subst. *sokn-s* stond dus geheel gelijk met *quaestio*, *inquisitio*, en begon voor *geregtelijk onderzoek* te gelden. In het Angels. *socn*, Lat. *socna*, het regt om de vierschaar te spannen, vindt men hetzelfde woord terug. *Sokinghe* was daarvan in het West-Friesche taaleigen de regelmatige vorm: *kercso-*

---

1) Zie mijne aant. in Dr. De Jager's *Archief*, II. 133 vlg.

2) Tot nader bewijs van dezen zamenhang tusschen *saken* en *zoeken*, en tevens van onze etymologische verklaring van *soca* of *socna*, strekt o. a. de meermalen voorkomende vereenigde uitdrukking *socam et sacam habere*, voor den gauschen omvang van 't regtsgebied. Zie Du Cange, ed. Henschel, VI. 273. *a*. Over 't onderscheid tusschen *sac* en *soc*, zie ook Bosworth op Soc. — De zamenhang der beide woorden zweefde reeds Ulfilas voor den geest, toen hij schreef (2 *Tim*. II. 23): » *Ith thos dvalons jah untalons* soknins *bivandei*, *vitands thatei gabairand* sakjons," waar de Vulgata heeft: » *stultas autem et sine disciplina* quaestiones *devita*, *sciens quia generant* lites."

3) *Gothisches Glossar*, bl. 294.

kinghe is dus *kerkelijk regtsgebied*, en verder — met dezelfde overdragt als in de Noordsche talen — *kerkelijke gemeente* of *kerspel*.

Deze verklaring is boven die van *kerkelijke visitatie* ook daarom te verkiezen, omdat zij eene juistere overeenstemming aanbiedt met het gewone *kerspel*, eigenlijk *kerkspel*, van *kerk* en *spel*, dat oudtijds *spraak* beteekende [1]). Ter opheldering van *kerspel* en *dingspil* zegt RICHTHOFEN [2]) te regt: »wie weit die *sprache* der kirche oder des gerichtes reichte, hiess deren *spel;* vgl. *bauersprache* und ähnliche benennungen." Daar nu *zoeken* van *sakan* afstamt, dat *pleiten*, *dingen*, ja in den grond insgelijks *spreken* beteekent [3]), zoo blijkt het dat *kerspel* en *kercsokinghe* vrij juist aan elkander beantwoorden en, als gelijksoortige benamingen in verschillende gewesten, elkander wederkeerig ophelderen.

---

[1]) Verg. *bijspel*, hd. *beispiel;* het Eng. *gospel* d. i. *godspel*, godspraak, evangelie; ons *spellen*, *voorspellen* enz.

[2]) *Altfriesisches Wörterbuch*, bl. 1041.

[3]) Dat *sakan* zamenhangt met *sagen*, ons *zeggen*, is aangewezen door DIEFENBACH, *Vergl. Wörterbuch d. Goth. Sprache*, II. 186.

